

Çarlık Rusya Kanunnamelerinin Türk Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Şahin Doğan*

Günümüzde Türk Dünyası; Orta Asya, Anadolu, Avrupa, Kafkasya, Çin, Rusya Federasyonu, Orta Doğu, İran, Hindistan ve Balkanlar gibi çok geniş bir coğrafi alana yayılmış ve bu coğrafyalarda çeşitli siyasi yapılarda varlıklarını sürdürmekte ve Türk Dünyası tarihte olduğu gibi günümüzde de dünyanın siyasi, uluslararası ve sosyal yapısında önemli bir rol oynamaktadır.

Böylesine geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk soylu kavimlerin bir başka deyişle bütün Türk Dünyası'nın her yönü ile araştırılması (siyaset, tarih, kültür tarihi, etnografya vb. alanlar) tarihinin ortaya çıkarılması çalışmaları büyük bir önem arz etmekte ancak büyük bir zorluğu da beraberinde getirmektedir. Zira bu kadar farklı coğrafyalarda devlet kurmuş ve bu coğrafyalarda medeniyet geliştirmiş olan Türklerin tarih araştırmaları birbirinden farklı dilleri, tarihsel coğrafya bilgisi, çok farklı milletlerin, medeniyetlerin, kültürlerle etkileşimlerinin olması nedeniyle diğer kavimlere ilişkin bilgilerin de akademik düzeyde bilinmesini zorunlu kılmaktadır.¹

İşte Türklerin bu anlamda en çok etkileşimde bulunduğu milletlerden birisi de Ruslardır. Bir anlamda Rus tarihinin Türk tarihinden Türk tarihini de Rus tarihinden ayırmak daha doğrusu birini anlamadan diğerini anlamak neredeyse mümkün değildir. Avrasya coğrafyasında gelişen bu kuvvetli karşılıklı münasebetler tarihin erken evrelerinde başlamış ve Türklerin Anadolu'ya geçmeleri ve burayı yurt edinmeleriyle bu bölgeden aynı zamanda Balkanlara nüfuz etmeleriyle farklı bir boyuta da taşınmıştır. Zira Avrasya topraklarında vukuu bulan bu ilişkiler daha sonra bu topraklarda devam ederken Anadolu ve Balkanlarda büyük devletler kuran Oğuzlarla ilişkiler bu önemli devletlerle de devam etmiştir. Bu durum Hem Rusya hem de Türkler açısından oldukça ilgi çekici ve sofistike ilişkilerin

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, sahindogan@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0001-7443-4176

1 Bu hususta bkz.: A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1981.

doğmasına da neden olmuştur. Zira özellikle Anadolu ve Balkanlar topraklarında kurulan Osmanlı İmparatorluğu kurucuları ve asli kurucu unsurları Orta Asya kökenli idiler. Böylelikle Avrasya topraklarında kalan soydaşlarıyla ilişkileri olan bir Osmanlı devleti diğer taraftan Osmanlı fütuhâtı ile Osmanlı topraklarında Osmanlı toplumunun önemli bir kesimini oluşturacak olan Rusların soydaşları olan Slavlar ile önemli münasebetleri ve yakınlığı olan Rusya İmparatorluğu tarih sahnesinde coğrafyanın da zorunlu kıldığı iki komşu devlet olarak varlıklarını sürdürmek durumunda kalmışlardır.

Dolayısıyla hem Rusya da hem de Türkiye’de bu ilişkilerin izlerini taşıyan ve tanıklık eden tarihi vesikaları oldukça zengin bir tarihi kaynak olarak araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

İlber Ortaylı bu hususu şu sözleriyle dile getirmektedir:

“XVIII. yüzyıldan itibaren Rusya tarihi Türkiyesiz Türkiye tarihi Rusyasız düşünülemez. Bu asırdan itibaren artık yeni bir ilmi saha yani Turko–Rus tarihi iki memleketin tarihçileri için ortak bir alan haline gelmiştir. Vakıa gelişmeler ve kullanılan ilmi yöntemler bu konuda henüz bizatihi tarihi gerçekliğin dahi çok gerisindedir. Rus–Türk tarihi henüz gelişmemiş bir ilmi daldır. Yapılanlar yapılmayanın yanında çok azdır. Bugün bu alan için gerekli arşiv malzemesinin dahi bir tespit ve tasnifi yapılamamıştır.”²

Ülkemizde Türk–Rus ilişkileri denildiğinde Osmanlı ile Rusya arasında başlayan ve daha sonra devam eden ilişkiler akla gelmektedir. Ancak bu çalışmada Türk–Rus ilişkileri bu dar anlamıyla değil bütün Türkleri kapsayan geniş anlamıyla kullanılmaktadır.

Rus tarihi kaynaklarının genel bir değerlendirmesini yaptığımızda Ruslarda yazı Hıristiyanlığın kabulü (988/989) ile ortaya çıkmıştır: Ruslar Vladimir’in Hıristiyanlığı kabulünden sonra bir alfabe ve yazı diline sahip oldular. Nitekim, Rusların Hıristiyanlığı kabulünden 120 yıl önce Bizanslıların Balkanlarda yaşayan Slavlar için oluşturdukları Kiril adı ile anılan alfabe Ruslar tarafından Hıristiyanlığın kabulünden sonra kullanılmaya başlandı. Dolayısıyla ilk Rus yazılı kaynakları –Kilise Slav dili (Bulgar Slavcası) uzun yıllar boyu Rus edebî dili olarak kullanılmıştır– XI. yüzyılın başında ortaya çıkan vakayinamelerle başlar. Bu tarihlerden sonra da oldukça zengin bir literatür oluşmuştur.³ Rus kaynaklarının

2 İlber Ortaylı, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 126.

3 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1993, s. 32, 57.

Türklerin tarihi ile ilgili bilgiler vermeye başlaması da bu tarihlerle başlamaktadır. Eski Rus edebiyatının türleri arasında bulunan *Jitiyeler* azizlerin hayatlarını konu alan eserlerdir. Erken dönem Rus Kaynaklarının en önemli türü *Letopislerdir* (*Rus Kronikleri*). Bu vakayinameler, Eski Rus edebiyatı türlerinin merkezinde bulunur. Bu tür XI–XVIII. yüzyıllarda 800 yıl boyunca gelişmiştir. Günümüze ulaşan Rus vakayinameleri (Letopis) Bilimler Akademisi tarafından “Polnoye sobraniye Russkih Letopisey” adı ile ilk cildi 1841 son cildi (C 37) 1982 yılında yayınlanmıştır. Bu zengin Eski Rus vakayinamelerinin temeli “Povest vremenneh let” vakainamesine dayanmaktadır.⁴ Nitekim bu vakayinameler özellikle Avrasya coğrafyasındaki Türk tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Diğer taraftan yüzyıllarca süren coğrafik yakınlık ve hatta iç içe geçişlik nedeniyle Rusya’da bulunan arşivlerde Türk tarihine ilişkin muazzam bir birikim bulunmakta ve bu arşivler araştırmacıların ilgisini beklemektedirler. Türk tarihi araştırmaları açısından önem arz eden söz konusu arşivlerden bazıları şunlardır:⁵

Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ) (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi)/Moskova: Arşiv, Ekim İhtilali’nden 1991 yılına kadar SSCB’nin yüksek organları ile devlet yönetimi organlarına ait olan belgeleri içermektedir.

Российский государственный архив древних актов (РГАДА) (Rus Devlet Kadim Vesikalar Arşivi)/Moskova: Bu arşivde XI–XX. yüzyıllar arası belgeler bulunmaktadır. Arşiv fonları Rus devleti ve Rusya İmparatorluğu’nun yüksek, merkez ve yerel idare organlarının belgelerini içermektedir.

Российский государственный исторический архив (РГИА) (Rus Devlet Tarih Arşivi)/Sank-Petersburg: Arşivdeki belgelerin büyük bir çoğunluğu Rus İmparatorluğu’nun XIX. yüzyılın başlarından 1917 yılına kadar Askerî, Deniz ve Dışişleri bakanlıkları belgeleri hariç yüksek ve merkez devlet organlarına aittir.

Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА) (Rus Devlet Askerî Tarih Arşivi)/Moskova: Arşivde yüksek, merkezî ve yerel askerî idare organları ve askerî müesseselerin XVII. yüzyıl– 1918 Mart tarih aralığındaki belgeler bulunmaktadır.

Российский государственный архив военно-морского флота

4 L. D. Strahov, *Drevnerusskaya Literatura*, İzd.: ACD-LTD, Moskova 1997, s. 490.

5 Rus arşiv ve kütüphanelerine şu internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.rusarchives.ru/>

(РГАВМФ) (Rus Devlet Askerî Deniz Filosu Arşivi)/Sank-Petersburg: Bu arşivde Rus askerî filusunun XVII. yüzyıl–1940 tarihleri arasına ait belgeleri bulunmaktadır. Bu arşivde Rus–Türk savaşları, Kırım Savaşı vb. konulara ilişkin birçok belge bulunmaktadır.

Российский государственный архив социально-политический истории (РГАСПИ) (Rus Devlet Sosyo–Politik Tarih Arşivi)/Moskova: Bu arşivde bulunan belgeler şu üç tematik başlık altında değerlendirilebilir: 1. Batı Avrupa'nın sosyo–politik tarihî belgeleri (XVII–XX. yüzyılın başı), 2. Rusya ve SSCB'nin sosyo–politik tarihî belgeleri (XIX. yüzyılın sonu–XXI. yüzyılın başı), 3. Uluslararası sosyalist işçi hareketi tarihine ilişkin belgeler (1860–1980).

Bu arşivler dışında ayrıca el yazmalarının ve önemli vesikaların bulunduğu aşağıda belirtilen kütüphanelerde Türk tarihi araştırmalarında önemli kaynakların bulunduğu yerler olup muhakkak araştırmacılar tarafından buradaki kaynaklar taranmalıdır. (Elyazmaları, süreli yayınlar, gazeteler, dergiler, devlet organları yayınları, yayımlanmış arşiv külliyatları⁶, salnameler/yıllıklar⁷, istatistikler/vedomstvo vb.)

–Библиотека Российской Академии наук (Санкт-Петербург)

–Архив Российской академии наук (Москва)

–Научная библиотека им. М.Горького СПбГУ (Санкт-Петербург)

–Российская государственная библиотека (Москва)

–Российская национальная библиотека (Санкт-Петербург)

–Научная библиотека им. М.Горького (Москва)

–Государственная публичная историческая библиотека России (Москва)

Resmî Yayınlar kategorisinde en önemli ve bildirimizin konusunu da teşkil eden Türk tarihi araştırmalarında büyük bir önemi haiz kaynak *Rus Kanunnameleri*'dir.

6 Arşiv külliyatlarına bazı örnekler şunlardır: *АКАК* (Aktı Sobranıye Kavkazskoyu Arheografıçeskoyu Kommissiyeyu): АКАК, Kafkas araştırmalarının en önemli isimlerinden biri olan Adolf Petroviç Berje'nin (1828–1886) başkanlığında kurulan bir komisyonun derlediği 12 ciltlik bir külliyattır. *КПРСА* (Kolonialnoye politika rossıyskogo tsarizma v Azerbaycana 20- 60 –x gg.): (Belgeler Rusya'nın Azerbaycan'ı kolonileştirme sürecini gözler önüne seren ve çok önemli siyasi, İktisadi ve toplumsal yapıya ilişkin belgeleri içermektedir.) vd..

7 Bu türe bazı örnekler şunlardır: *Kavkazskiy Kalendar na 1850 god*, Tipografiya Kantselyariy Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1849; *Kavkazskiy Kalendar na 1852 god*, Tipografiya Kantselyariy Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1851; *Obozrenıye Rossıyskih Vladeniy Za Kavkazom (V Statistiçeskom, etnografiçeskom, topografiçeskom i finansovom otnoşeniyah)*, Çast III, Sanktpeterburg, 1836, vd..

Bu büyük kanunnameler külliyatı Rusya İmparatorluğu'nun tâbi olduğu kanunlar, nizamnameler, tüzükler, uluslararası antlaşmalar, vb. düzenlemeleri içermektedir.

1826 yılında I. Nikolay'ın isteği üzerine M. M. Speranskiy'in başkanlığındaki bir komisyonun başlattığı çalışmalar neticesinde oluşturulmaya başlanmış olan ve "Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii" ismi ile yayımlanmış olan Rusya İmparatorluğu kanunnameleri Türk tarihi açısından da büyük bir önem arz etmektedir.

Rusya İmparatorluğu kanunnamelerinde, nizamnameler, emirnameler, ukazlar, senato kararları vb. hukuki metinlerin yanında çok çeşitli kadro cetvelleri, tablolar, resimler de yer almıştır. Rus kanunnamelerinde askerî, siyasi, toplumsal vb. konulara ilişkin Rus Devleti'nin almış olduğu resmî kararlar neşredilmiştir. Bu nedenle kanunnameler külliyatı Rus devlet politikasının anlaşılmasında çok önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Kanunnameler, birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç tertip/külliyat şeklinde yayımlanmıştır. Bu eserin birinci külliyatı⁸ 1649-1825 tarihleri arasındaki (Çar Aleksey Mihayloviç döneminden I. Aleksandr'ın son dönemi yılları arası) düzenlemeleri içermekte ve 45 ciltlik bir külliyattır. 30.000 civarında kanuni düzenlemeleri içermektedir

Kanunnamelerin ikinci külliyatı⁹ 12 Aralık 1825- 28 Şubat 1881 (I. Nikola-II. Aleksandr dönemi) tarihleri arasındaki düzenlemeleri içermekte ve 55 cilttir (60.000 düzenleme).

Kanunnamelerin üçüncü külliyatı¹⁰ 1 Mart 1881-1913 yılı sonu (III. Aleksandr - II. Nikolay dönemi) tarihleri arasındaki düzenlemeleri içermekte ve 33 cilttir (yaklaşık 40.000 düzenleme).

Avrasya coğrafyasında yaşayan Kırgızlar, Kazaklar, Başkurtlar, Tatarlar, Türkmenler ve diğer birçok Türkî kavimlerin ayrıca Osmanlı ile münasebetlere ilişkin birçok önemli bilgiler içeren bu külliyat Türk tarihi çalışmaları açısından büyük bir önemi haizdir.

8 *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.*, Изд. Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, СПб., 1830.

9 *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. 12 декабря 1825–28 февраля 1881 гг.*, Изд.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии СПб., 1830-1885.)

10 *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. 1 марта 1881–1913 гг.*, Изд.: Государственная типография, СПб., 1885–1916. (Bundan sonra PSZRİ kısaltması kullanılacaktır.)

Zira 150 cilde yakın bu külliyyat 17. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında yıllar temel alınmak sureti ile çıkartılan kanunnameler/düzenlemeler çıkarılma tarihlerine göre saylandırılmak sureti ile verilmiştir. Külliyyatın her cildinin sonunda alfabetik bir indeks verilmek sureti ile bölgeler, halklar (Kırgızlar, Türkmenler, Finler vd.) idari merkezler (gubernie, oblasti vb.), antlaşmalar (diğer ülkeler ile yapılan antlaşmalar) metinleri, Ülke isimleri, coğrafik isimler vb. oldukça detaylı bir sınıflandırılma ile verilmekte ve araştırmacılar açısından büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca alfabetik indeksler ayrı bir cilt olarak da basılmıştır.

Türk tarihi araştırmaları açısından değerlendirdiğimizde söz konusu Kanunnameler araştırmacılara oldukça zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Kanunnamelerde Rusya İmparatorluğu'nun Avrasya coğrafyasında Kırgızlar, Başkurtlar, Tatarlar, Azeriler, Sibiry Türkleri ve birçok diğer Türk kavimleri ile ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal, mali ve birçok diğer alanlardaki ilişkileri düzenleyen nizamnameler yayınlanmış ve bu düzenlemeler araştırmacılara hem bu halklar hakkında önemli bilgiler sunarken diğer yandan bu coğrafyada söz konusu yüzyıllarda oluşan siyasi, iktisadi ve sosyal ilişkiler hakkında da önemli bir bilgi kaynağı vasfı taşımaktadır. Ayrıca Rusya'nın Türkistan'ı ele geçirmesi ve bu coğrafyada kurduğu idari yapı, bununla birlikte Kafkasya ve Sibiry'da ki Rus idare sistemi ve kurdukları idari, mali, sosyal, hukuki düzene dair bütün nizamnameler söz konusu Kanunnamelerden takip edilebilir. Aynı zamanda Kanunnamelerde Osmanlı Devleti ile ilişkilere dair bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim Rusya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmalar, sınır meseleleri, gümrük vergi meseleleri ile ilgili düzenlemeler, esirler gibi birçok konu da özellikle Osmanlı-Rus İlişkileri açısından da önemli bir kaynak niteliğinde olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Rus kanunnamelerinin Türk tarihi açısından değerlendirilmesi oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu konudaki çalışmalarımız sürmekte olup biz bu bildirimizde konuya dikkat çekmek ve bu hususta araştırmacıların ilgisini uyandırmak maksadıyla bu alandaki çalışmalarımızdan biri olan ve makale olarak yayınlanan bir çalışmamızı burada belirtmek isteriz. “Rus Kanunnameleri Işığında Türkistan Eyaleti (Oblasti) Geçici Nizamnamesi ve Türkistan Genel Valiliğinin Teşekkülü (1865-1867)” isimli bu çalışma¹¹ kanunnamelerin Türk tarihi açısından değerlendirilmesinin önemini

11 Şahin Doğan, “Rus Kanunnameleri Işığında Türkistan Eyaleti (Oblasti) Geçici Nizamnamesi ve Türkistan Genel Valiliğinin Teşekkülü (1865-1867)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/231 (2017), s. 43-57.

belirtmek üzere Rusya'nın Türkistan'ı ele geçirmesi sonrası burada kurduğu idari yapı ve yukarıda belirtilen konulara ilişkin yaptıkları düzenlemelere iyi bir örnek teşkil etmesi nedeniyle bu konuya ilişkin yapılan düzenlemeler aşağıda bildirimizin konusuna ilişkin bir örnek olarak sunulmaktadır.

“Kanunnameler incelendiğinde Rusya'nın Türkistan'da yerleşmesi için gerekli olan düzenlemeler ile (emirnameler, tüzükler, nizamnameler vs.) bölgenin hususi sosyal ve iktisadi yapısı da göz önünde tutularak kendine has bir Rus idaresinin kurulduğu söylenebilir. Kanunnamelerin incelenmesi Rusya'nın Asya'da ele geçirdiği toprakları ne şekilde yönettiği ve bu hususta geliştirdiği refleksleri de analiz etme imkânı sağlamaktadır. Nitekim yapılan düzenlemeleri kanunnamelerden takip ettiğimizde –söz konusu dönemin Bölgenin Rusya'ya bağlanmasının ilk yıllarını da kapsamı nedeniyle- Bölgenin yönetilmesi için gerekli olan düzenlemelerin öncelikli olarak askeri ve idari konulara ilişkin düzenlemelerin ön planda olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca iktisadi hayatı düzenleyen İktisada dair kanunlar; Bölgedeki eğitimi düzenleyen; vergi vb. konularda maliyeye ilişkin kanunlar özellikle öncelikli ve doğal olarak daha ön plana çıkan ve nicel olarak da çoğunluğu sağlayan düzenlemeler olduğu görülmektedir. Bunların dışında eğitim, din vb. diğer konuları ilgilendiren düzenlemeler de yapılmıştır.

1865 tarihinde Türkistan Oblastı'nın kurulmasından 1867 tarihinde Türkistan Genel Valiliğinin oluşturulmasına kadar geçen sürede yukarıda belirtilen idari düzenlemelerin dışında kanunnamelere yansımış “*Türkistan Oblastı'nda Topcu birliğinin kurulması ve onların üniformaları hakkında*”, “*Türkistan Oblastı'nda özel maden ve altın zanaatına izin verilmesi hakkında*”, “*Türkistan Oblastı'nda Ortodoks Kiliselerin inşasına ve bu kiliselerin yapımı için Bütün İmparatorlukta gönüllü kişilerin kayıtlarının alınmasına başlanmasına izin verilmesi hakkında*”, “*Türkistan Oblastı Birlikleri için müzik korosunun kurulması hakkında*” olmak üzere 4 tane daha düzenleme vardır.

Türkistan Genel Valiliği'nin idaresi için 2 Haziran 1886'da 331 maddelik ayrıntılı bir nizamname kabul edilen tarihe kadar Türkistan Genel valiliği bu düzenlemeler çerçevesinde yaklaşık 26 yıl yönetilmiştir. Aşağıda Türkistan Oblastı'nın kurulmasından Türkistan Genel Valiliği'nin teşkili dönemine kadar İdari düzenlemelerin tam metinleri¹² (1865-1867) ve 1865-1890 tarihleri arasında Çarlık Rusya idaresinde Türkistan Oblastı ve Genel Valiliğine ilişkin Rus kanunnamelerinde yer alan düzenlemelerin konu, tarih ve sayıları verilmiştir”.¹³

12 Bu düzenlemelerin Türkçe tam metinleri için bkz. Şahin Doğan, agm., s. 50-55.

13 Şahin Doğan, agm., s. 50.

Türkistan Oblasti'nin Kurulmasından Türkistan Genel Valiliğinin Teşkilî Dönemine Kadar İdari Düzenlemeler (1865-1867)

(41792¹⁴ - 12 Şubat 1865¹⁵) Harbiye Nazırı tarafından Senato'ya sunulmuş 2 Mart'ta yayımlanmış Türkistan Oblasti'nin kurulması hakkında.

(41870¹⁶ - 5 Mart 1865) Tarih ve No.lu Harbiye Nazırı'nın emirnamesinde ilan edildiği üzere: Sirderya Hattı'nın lağv edilmesi ve onun yerine Türkistan Oblasti'nin kurulması hakkında.

(42372¹⁷ - 6 Ağustos 1865) İmparator hazretlerince onanmış Türkistan Oblasti İdaresi hakkında Geçici Nizamname. (Bu nizamnamede Oblastin ve Oblastin alt idari birimlerinin teşkilî, Oblastin askerî yönetimi: Askerî-halk idaresi (Voyenno-narodnoye Upravleniye belirlenmiştir ve toplam 42 maddedir.)

(44831¹⁸ - 11 Temmuz 1867) 20 Temmuz tarihinde ilan edilmiş senatoya sunulmuş Semireç ve Dari olmak üzere iki oblastan Türkistan Genel Valiliği kurulması hakkında.

1865-1890 Tarihleri Arasında Çarlık Rusya İdaresinde Türkistan Oblasti ve Genel Valiliğine İlişkin Rus Kanunnamelerinde Yer Alan Düzenlemeler:¹⁹

(1865, No. 41792)²⁰ Türkistan Oblasti'nin kurulması hakkında.

(1865, No. 41870)²¹ Sirdari hattının lağv edilmesi ve onun yerine Türkistan Oblasti'nin kurulması hakkında.

(1865, No. 42372)²² Türkistan Oblasti İdaresi hakkında geçici nizamname.

14 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 41792.

15 Nizamnamelerde kullanılan tarihler kanunnamelerde kullanılan tarihler olup bu tarihler miladi takvime göre 13 gün farklılık göstermektedir.

16 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 41870.

17 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 42372.

18 PSZRİ, T. XLII, Otdeleniye pervoye (1867), Sanktpeterburg, 1871, No. 44831.

19 Çeşitli kanun/tüzük ve nizamnamelerin başında parantez içerisinde yılı ve kanunnamede yer alan nosu verilmiştir. Dipnotlarda ise her yılın taranan indeksinin yer aldığı kanunnamenin künyesi verilmiştir. Dolayısı aynı yıl yayımlanmış olan kanunların ilkinde dipnot verilmiş diğerleri de bu indeks içerisinde olduğu için verilmesine gerek duyulmamıştır.

20 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 41792.

21 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 41870.

22 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye pervoye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 42372.

(1865, No. 42592)²³ *Türkistan Oblastin'de Topcu birliğinin kurulması ve onların üniformaları hakkında.*

(1866, No. 43028)²⁴ *Türkistan Oblastin'de özel maden ve altın zanaatına izin verilmesi hakkında.*

(1866, No. 43526) *Türkistan Oblasti'nde Ortodoks kiliselerin inşasına ve bu kiliselerin yapımı için bütün imparatorlukta gönüllü kişilerin kayıtlarının alınmasına başlanmasına izin verilmesi hakkında.*

(1866, No. 43693)²⁵ *Türkistan Oblasti Birlikleri için müzik korosunun kurulması hakkında.*

(1867, No. 44831)²⁶ *Semireç ve Dari olmak üzere iki oblastan Türkistan Genel Valiliği kurulması hakkında.*

(1868, No. 46549)²⁷ *Türkistan Genel Valiliğinde Kyakhta'dan getirilen çayın vergisiz olarak tüketilmesine izin verilmesi hakkında.*

(1869, No. 46951)²⁸ *Türkistan Krayı'nda Devlet At Üretimi Baş İdaresi temsilciliğinin kurulması hakkında.*

(1869, No. 47189) *Türkistan Krayı'nda devlet hazine kurumunun²⁹ ve hazinenin oluşturulması hakkında.*

(1869, No. 47190) *Türkistan Krayı'nda posta idaresinin/şubesinin kurulması hakkında.*

(1870, No. 48030)³⁰ *Türkistan Krayı'nda adliye/mahkeme³¹ kurulması ve burada adliyenin teşkili için geçici kadrosunun ihdas edilmesi hakkında.*

(1871, No. 49495)³² *Türkistan Krayı'ndan ipek böceği tohumunun çıkarılmasının yasaklanması hakkında.*

23 PSZRİ, T. XL, Otdeleniye vtoroye (1865), Sanktpeterburg, 1867, No. 42592.

24 PSZRİ, T. XLI, Otdeleniye pervoye(1866), Sanktpeterburg, 1868.

25 PSZRİ, T. XLI, Otdeleniye vtoroye (1866), Sanktpeterburg, 1868.

26 PSZRİ, T. XLII, Otdeleniye pervoye (1867), Sanktpeterburg, 1871, No. 44831.

27 PSZRİ, T. XLIII, Otdeleniye vtoroye (1868), Sanktpeterburg, 1873.

28 PSZRİ, T. XLIV, Otdeleniye pervoye (1869), Sanktpeterburg, 1873.

29 Kazennaya palata.

30 PSZRİ, T. XLV, Otdeleniye pervoye (1870), Sanktpeterburg, 1874.

31 sudebny çast.

32 PSZRİ, T. XLVI, Otdeleniye pervoye (1871), Sanktpeterburg, 1874.

(1871, No. 49916)³³ *Türkistan Krayı'nda ipek üreticiliği okullarının ve laboratuvarlarının açılması hakkında.*

(?, No. ?)³⁴ *İmparatorluk sınırları içerisinde Türkistan Krayı'ndan ipek böceği tohumunun çıkarılmasının sınırlandırılması hakkında.*

(1872, No. 50408)³⁵ *Türkistan Krayı'nda (kötü) yol rejimi zamanının oluşturulması³⁶.*

(1872, No. 50578) *Türkistan Krayı'nda tütiünden elde edilen dolaylı vergi nizamnamesinin yürürlüğe girdirilmemesi hakkında.*

(1872, No. 51179)³⁷ *Türkistan Krayı'nda İmparatorluk'ta şu an için yürürlükte olan pul vergisi kurallarının yürürlüğe sokulması hakkında.*

(1874, No. 53472)³⁸ *Ticaret ve zanaat yapma hakkı için mevcut vergiler hakkındaki nizamnamesinin Türkistan Krayı'na tatbik edilmesi hakkında.*

(1881, No. 49)³⁹ *Türkistan Krayı'nın Moskova Evangelist-Lutheran Konsistoriyasına bağlanması hakkında.*

(1882, No. 710)⁴⁰ *Uyezd meslek Okulu⁴¹ öğretmen unvanı belgesi olan kişilerin Türkistan Krayı şehir meslek okullarında öğretmen olarak çalışması hakkında.*

(1882, No. 904) *Geçici ticaret ve zanaat hakkı için vergiler hakkındaki Nizamnamenin Türkistan Krayı'nda 1 Temmuz 1883 tarihine kadar devam etmesi hakkında.*

(1883, No. 1596)⁴² *Geçici ticaret ve zanaat hakkı için vergiler hakkındaki Nizamnamenin Türkistan Krayı'nda devam etmesi hakkında.*

(1885, No. 2963)⁴³ *Türkistan Krayı'nda uygulanacak Ticaret ve zanaat hakkı için vergiler hakkındaki Nizamnamenin kabul edilen son hali hakkında.*

33 PSZRİ, T. XLVI, Otdeleniye vtoroye (1871), Sanktpeterburg, 1874.

34 Bu düzenlemenin indekste verilen 1872 tarih ve 49517 nolu künyesi hatalıdır.

35 PSZRİ, T. XLVII, Otdeleniye pervoye (1872), Sanktpeterburg, 1875.

36 Yolların özellikle mevsime bağlı olarak bozuk veya iyi olduğu zamanların belirlenmesi ima ediliyor.

37 PSZRİ, T. XLVII, Otdeleniye vtoroye (1872), Sanktpeterburg, 1875.

38 PSZRİ, T. XLIX, Otdeleniye pervoye (1874), Sanktpeterburg, 1876.

39 PSZRİ, T. I, Sobraniye Tretıye (1881), Sanktpeterburg, 1885.

40 PSZRİ, T. II., Sobraniye Tretıye (1882), Sanktpeterburg, 1886.

41 Uçilişi.

42 PSZRİ, T. III., Sobraniye Tretıye (1883), Sanktpeterburg, 1886.

43 PSZRİ, T. V., Sobraniye Tretıye (1885), Sanktpeterburg, 1887.

(1886, No. 3663)⁴⁴ *Türkistan Krayı'nda Gümrük kontrolünün oluşturulması hakkında.*

(1886, No. 3716) *Türkistan Krayı'nda dolaylı vergilerin (dolaylı vergi sisteminin) kaldırılması hakkında:*

(1886, No. 3781) *Türkistan Askerî Bölgesi birliklerindeki askerî gemi bölümlerinin yeniden düzenlenmesi hakkında.*

(1886, No. 3814) I.) *Türkistan Krayı idaresi hakkındaki nizamnamenin ve II.) Türkistan Krayı'nda toprak vergisi uygulamasının yürürlüğe girmesi hakkında İmparatorun onayları.*

(1886, No. 3832) *Türkistan Krayı'nda (başlangıç) halk eğitiminin oluşturulmasına ilişkin bazı değişiklikler hakkında.*

(1886, No. 3868) *Türkistan Askerî Bölgesi'nin nizamnamesi ve kadro sistemindeki bazı hususi değişiklikler hakkında.*

(1886, No. 4017) *Türkistan Bölgesi'ndeki toprakların vakıf belgelerinin İdareye sunulmasının süresi hakkında.*

(1887, No. 4261)⁴⁵ *Türkistan Bölgesi/Kray askerî-halk idaresinde bulunmuş sivil memurların kara harp şubesi emeklilik sigorta sistemindeki katılım haklarının devam etmesi hakkında.*

(1887, No. 4300) *Türkistan Krayı'nda geçici olarak eğitim şubesi için para toplamaya devam edilmesi hakkında.*

(1887, No. 4356) *Amuderya şubesi ile Kazalin arasında gidip gelen kişiler dışında Türkistan Krayı'nda günlük işe verilmesi hakkında.*

(1887, No. 4368) *Türkistan Krayı şehir ve uyezd meskenlerinde/ustanovleniyah polis görevinde bulunan askerî ve sivil memurların ve aynı zamanda kurmay ve diğer subayların ve topçu birliği alt/as rütbelilerin üniforma ve teçhizatı hakkında.*

(1887, No. 4421) *Türkistan Krayı hazine taşınmaz mülklerinin kiracılarından alınan cezaların miktarı hakkında.*

(1887, No. 4459) *Rütbe/unvan sınıf sistemine göre Türkistan Bölgesi (okrujny) askerî tüp idaresinde görevlendirmek üzere veterinerin görev makamının yükseltilmesi hakkında.*

(1887, No. 4519) *Türkistan Krayı için içkili mekanların açılmasına dair hususi kuralların oluşturulması hakkında.*

44 PSZRİ, T. VI., Sobraniye Tretıye (1886), Sanktpeterburg, 1888.

45 PSZRİ, T. VII., Sobraniye Tretıye (1887), Sanktpeterburg, 1889.

(1887, No. 4603) *Türkistan Krayı'nda bulunan eğitim kurumlarının Eğitim Bakanlığı idaresine verilmesi hakkında.*

(1888, No. 3011)⁴⁶ *Türkistan Bölgesi yerlileri arasında ayrı halk mahkemelerinde olan ceza davalarının imparatorluğun genel kanunlarına göre kurulan yerel mahkemelere verilmesi hakkında.*

(1888, No. 3123) *Musevilerin Türkistan Krayı'nda şarap üretimi ve alkollü içecek ticareti hakkı hakkında.*

(1888, No. 3193) *Türkistan Krayı gümrük bekçilerinin ve gümrük kontrolörlerinin silahlandırılması hakkında.*

(1888, No. 5203) *Türkistan Krayı'nın yerleşik nüfusunun bulunmadığı yerlerde yaşayan Hive ve Buhara tebaasının dava dosyalarının genel adli yasalara bağlanması hakkında.*

(1888, No. 5237) *Tütün vergisi nizamnamesi uygulamasının Türkistan Krayı ve Semireç Oblastine genişletilmesi hakkında.*

(1888, No. 5538) *Halk mahkemelerinin kararına göre Türkistan bölgesi yerlilerinin ikamet ettikleri yerlerden gönderilmesinin iptal edildiğine dair.*

(1888, No. 5653) *Türkistan Krayı'nda yeni kurulan vakıfların devlet vergisine bağlanması hakkında.*

(1889, No. 5686)⁴⁷ *Türkistan Genel Valiliğinde bütçenin kontrolü için bulunan bazı kişilerin ödüllendirilmesine dair harcamalar hakkında.*

(1889, No. 5703) *Türkistan Bölgesi'nde noterlik nizamnamesinin uygulamaya konulması hakkında*

(1889, No. 5732) *Türkistan Bölgesi'ndeki şehir yaşlı ileri gelenlerine (aksakallarına) çok önemli olmayan adli suçlarda yerlilere ceza vermeleri hakkının verilmesi hususunda.*

(1889, No. 5760) *Türkistan Bölgesi'nde tahkikat bölümünün/subesinin güçlendirilmesi hakkında.*

(1889, No. 5770) *Türkistan Bölgesi'ne yıllık üzüm fidesinin getirilmesinin yasaklanması hakkında.*

(1889, No. 5828) *Türkistan Bölgesi idari-polis yönetimi memurlarının maaşlarına zam yapılması meselesi hakkında.*

46 PSZRİ, T. VIII., Sobraniye Tretuye (1888), Sanktpeterburg, 1890.

47 PSZRİ, T. IX., Sobraniye Tretuye (1889), Sanktpeterburg, 1891.

(1889, No. 5856) *Türkistan Bölgesi'nde toprak vergi sitemi kurallarının Fergana Oblasti'ne yaygınlaştırılması hakkında.*

(1889, No. 5865) *Türkistan Genel Valisine, Türkistan Krayı'nda Ana Levazım İdaresi inşaat gerekleri için tahsis edilmiş olan bütçesi kredilerini kullanma hakkı verilmesi hakkında.*

(1889, No. 5973) *Türkistan Krayı idaresinde bazı görev makamlarında bulunan kişilerin önceki unvan ve emeklilik haklarının korunması hakkında.*

(1889, No. 6001) *Türkistan Bölgesi'ndeki vergi müfettişleri hakkında.*

(1889, No. 6039) *Türkistan Bölgesi'nde Yahudilerin taşınmaz mülk edinme izinlerine ilişkin şartlar hakkında.*

(1889, No. 6045) *Türkistan Bölgesi'nde yedek fonun Gümrük Müdürlüğü hususi paralarına ilave edilmesi.*

(1889, No. 6256) *Türkistan Askerî Okrugu'nda topçu eğitim poligonunun kurulması hakkında.*

(1889, No. 6394) *Türkistan Krayı'nda halk meslek okulları için üçüncü derece müfettişlik görevinin oluşturulması hakkında.*

(1889, No. 6414) *Türkistan Bölgesi idaresi kadrosuna, söz konusu bölgenin üst idaresinin hususi yapısını güçlendirmek için 15 memurluk kadronun eklenmesi hakkında.*

(1889, No. 6438) *Türkistan Bölgesi'nde idari/mülki-polis idaresinde çalışan kişilerin ücretsiz tedavi ve ilaç kullanımı hakkı ve bu alandaki giderlerin kapatılmasına ilişkin yöntemler hakkında.*

(1889, No. 6470) 1. *Türkistan Hat taburunu 4.'den alıp 2. Türkistan Hat Takımı'na geçirilmesi hakkında.*

(1890, No. 57637)⁴⁸ a. *Taşkent ve Verne gimnazyumunda Türkistan Krayı'nın Kırgız ve diğer yerli öğrencilerinin Yunanca dersinden muaf tutulmaları hakkında.*

(1890, No. 61309) *Türkistan Krayı eğitim kurumlarında yaz tatilinin uzatılması hakkında.*

(1890, No. 5086) *Türkistan öğretmen seminerlerinde Kırgızcanın yerine Farsça ve Sart dilinin öğretilmesi/verilmesi hakkında.*

(1890, No. 6674) *Türkistan Krayı'nda mahkemelerin⁴⁹ hazine binalarındaki mahkeme salonunun ısınma giderinin toprak vergisinden karşılanması hakkında.*

(1890, No. 6719) *Taşkent şehrinde mahkeme mübaşiri kadrosu açılması ve Türkistan Bölgesi'nde mahkeme kararlarının uygulanması sisteminde değişiklik hakkında.*

48 PSZRİ, T. X otdeleniye vtoroye., Sobraniye Tretıye (1890), Sanktpeterburg, 1893.

49 Miroviye sudı.

(1890, No. 6932) Türkistan Bölgesi'nde gümrük kurumları unvanlarının görev hakları hakkında.

(1890, No. 6933) Türkistan ve Semipalatın gümrük bölgelerinin/okrug oluşturulması hakkında.

(1890, No. 6951) Türkistan Bölgesi'nde eğitim kurumlarının bulunduğu binaların Halk Eğitim Bakanlığı mülkiyetine verilmesi hakkında.

(1890, No. 6971) Türkistan'da Genel vali ve askerî valilerin ev ve yazlık giderleri için kredi miktarının belirlenmesi hakkında.

(1890, No. 7160) Türkistan Bölgesi oblast savcılıklarında yazıcı görev kadrosu oluşturulması ve savcı ve yardımcılarının kırtasiye giderleri hakkında.

(1890, No. 7237) Türkistan Bölgesinde kullanılan yerel gümüş paranın kademeli olarak tedavülden kaldırılması hakkında.

Sonuç

Ülkemizde akademik çevrelerde Rus kanunnameleri bilinmekle birlikte bizce yeterli düzeyde kullanılmamakta ve hak ettiği akademik ilgiyi görmemektedir. Hâlbuki Türk tarihi araştırmaları açısından değerlendirdiğimizde söz konusu Kanunnameler araştırmacılara oldukça zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Kanunnamelerde Rusya İmparatorluğu'nun Avrasya coğrafyasında Kırgızlar, Başkurtlar, Tatarlar, Azeriler, Sibiryâ Türkleri ve birçok diğer Türk kavimleri ile ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal, mali ve birçok diğer alanlardaki ilişkileri düzenleyen nizamnameler Ayrıca Rusya'nın Türkistan'ı ele geçirmesi ve bu coğrafyada kurduğu idari yapı, bununla birlikte Kafkasya ve Sibiryâ'da ki Rus idare sistemi ve kurdukları idari, mali, sosyal, hukuki düzene dair bütün nizamnameler; aynı zamanda Rusya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmalar, sınır meseleleri, gümrük vergi meseleleri ile ilgili düzenlemeler, esirler gibi birçok konu da özellikle Osmanlı-Rus ilişkileri açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

Rus kanunnamelerinin Türk tarihi açısından değerlendirilmesi oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla Bu konudaki çalışmalarımız sürmekte olup çalışmalarımızın sonuçları ortaya çıktıkça paylaşılacaktır.

Kaynaklar

Kanunnameler

Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг., Изд. Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, СПб, 1830

Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. 12 декабря 1825–28 февраля 1881 гг. Изд.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии СПб., 1830-1885.)

Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. 1 марта 1881–1913 гг. Изд.: Государственная типография, СПб., 1885–1916.

Rus Salname/İ

statistikler

Кавказский Календар на 1850 год, Типография Кантацелярий Namestnika Kavkazskago, Tiflis 1849.

Кавказский Календар на 1852 год, Типография Кантацелярий Namestnika Kavkazskago, Tiflis 1851.

Obozreniye Rossiyskih Vladeniy Za Kavkazom (V Statističeskom, etnografičeskom, topografičeskom i finansovom otnošeniyah), Çast III, Sanktpeterburg 1836, vd..

Kitaplar

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1993, s. 32, 57.

Ortaylı, İlber, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl 1491-1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 126.

Strahov, L. D., *Drevnerusskaya Literatura*, İzd.: ACD-LTD, Moskova 1997, s. 490.

Togan, A. Zeki Velidi *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1981.

Makaleler

Doğan, Şahin, “Rus Kanunnameleri Işığında Türkistan Eyaleti (Oblasti) Geçici Nizamnamesi ve Türkistan Genel Valiliğinin Teşekkülü (1865-1867)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/231 (2017), s. 43-57.

